

## Jakab András: Az európai alkotmányjog nyelve

GÁRDOS-OROSZ FRUZSINA

Jakab András *European Constitutional Language* című, a Cambridge University Press kiadónál megjelent könyvét Könczöl Miklós magyar fordításában a Nemzeti Közszerzői Egyetem adta ki az angol nyelvű megjelenéssel közel egy időben, 2016-ban (Jakab András: *Az európai alkotmányjog nyelve*. Budapest, Nemzeti Közszerzői Egyetem, 2016, 453 oldal).

Az alábbiakban a monográfia rövid ismertetésével arra hívom fel a figyelmet, hogy az tankönyvként is használható az alkotmányelmélet és az alkotmányjog oktatásában. Az alábbi sorok tehát nem a klasszikus értelemben vett recenzió műfajához igazodnak.

Jakab András azt tűzte ki célul, hogy áttekinti, milyen fogalomkészlettel dolgozik ma az alkotmányjog, az alkotmányelmélet Európában, ezt a divatos fogalomkészletet hogyan lehet rendszerbe szedni és értékelni. Az átfogó célkitűzés végrehajtásából következik az, hogy tankönyvként jól funkcionál a kötet. A szerző az alkotmányjog és az alkotmányelmélet kapcsolatának meghatározását követően az alkotmányelmélet egyes kérdéseire fókuszál. Állítása az, hogy az alkotmányelmélet, az uralkodó alkotmányos tételek határozzák meg azt, hogy az alkotmányjog szintjén milyen konkrét szabályok jelennek meg a jogban, és ezek hogyan érvényesíthetőek.

A kötet három nagy részéből különösen az első kettő jelentőségét emelem ki az oktatás számára. Az első a jogértelmezés, alkotmányértelmezés szabályairól, a jog nyelvtanáról (és olvasásáról) szól, a második pedig a szókészletet vizsgálja, azaz azt mutatja be, hogy az alkotmányelméletben milyen, ma is uralkodó diskurzusok vannak, és ezeknek mik a történelmi gyökereik, mai jelentőségük. A kötet harmadik részében a szerző uralkodónak tekinthető felfogásokat kérdőjelez meg.

### A harmadik részhez

Bár fentebb azt ígértem, hogy különösen az kötet első két fejezetének ismertetésére koncentrálok, nem feledkezhetünk meg arról, hogy Jakab András a monográfia utolsó részében egyes elméleti koncepciók elvetését javasolja.

Kimutatja, hogy az államtudomány mint *Staatslehre* egy életképtelen, a német gondolkodásban megjelenő, máshol Európában huzamosabb ideig vagy széles körben nem is népszerű konstrukció, amely az állam vizsgálata érdekében a különböző diszciplináris megközelítéseket úgy vegyíti, hogy valójában egyik diszciplína módszertani kritériumainak sem felel meg a vizsgálat, ám egy

sajátos, államtani módszertani elvárásnak sem, hiszen ez utóbbi kidolgozása Németországban kudarcba fulladt. Egységes módszertan hiányában pedig legfeljebb a vizsgálat közös tárgya alapozhatná meg a diszciplínát. De mi is az „az állam”? – teszi fel a kérdést a szerző.

„Hogyha nem az alkotmány határozza meg az »államot« és ruházza fel jogi relevanciával (márpedig az alkotmányban nem szerepel Jellinek definíciója), akkor a jogtudós az, aki ezt megteszi, ha pedig a jogtudós tényleg megteszi, akkor közölnie (igazolnia) kellene, hogy honnan veszi ezt a definíciót.” (292. oldal) A jogot megelőző állam elfogadása mint a különböző diszciplínákból álló államtudomány vizsgálatának tárgya, problematikus azonban. „A »jogot megelőző közigazgatással rendelkező állam« (*Staat*) fogalmának alkalmazása az alkotmányjogban nem felel meg a modern demokráciának és az alkotmányosságnak. Részben olyan predemokratikus eszméken alapul (állam és társadalom elválasztásán), melyek jól illettek az első világháború előtti Németországhoz, ma viszont már elfogadhatatlanok. Hasonlóképpen az államnak az alkotmánnyal szembeni elsődlegessége is megkérdőjelezhető elképzelés, hiszen elmentmond az alkotmány felsőbbségének. Ennélfogva nem tanácsos, hogy erre az előfeltevésre alapozzuk az európai alkotmányos diskurzus nyelvét (azaz hogy államtant dolgozzunk ki).” (303. oldal)

A kötet utolsó részének másik nagy dilemmája, hogy a kelsen-i joglépcsőelmélet lehet-e az alkotmányelmélet alapja. A szerző diagnózisa szerint ez egy tévút az alkotmánytani gondolkozásban, mert – ígéretével szemben – a jogi norma érvényességének eredetére vonatkozó kérdésre nem ad kielégítő választ.

Jakab szerint a jogelvek és a jogszabályok dogmatikai megkülönböztetése is haszontalan a jogban. Álláspontja az, hogy a jogelvek egyszerűen csak „nagyon fontos szabályok”, amelyeket a jogalkotó absztrakt módon fogalmazott meg. Generálklauzulák, általános, a jog többi részére is kiterjedő szabályok azonban mindig is jelen voltak a jogban, a jogi gondolkozás azokat mindig is szabályoknak tekintette és ennek megfelelően értelmezte, ezért haszontalan most az alkotmányjogban dogmatikai határvonalat húzni, és eltérő természetűnek bélyegezni egyes szabályokat. Ha Robert Alexy és Dworkin egyébként részleteiben eltérő, de hasonlóan népszerű elméletét alapul véve megkülönböztetjük a jogelveket és a jogszabályokat, akkor talán az elmélet szándékától eltérően kitolhatjuk a jogelveket a jog területéről, azokat morális, pszeudo jogi választásoknak tekintve. A jognak azonban nemcsak egyes részei, a jogelvek lehetnek morális vonatkozásúak, hanem az egész jogrendszer megteremtése és jogállami érvényesítése is egy morális választás. A jognak tehát vagy az egészét lehet morális jelenségként értelmezni, a nagyon fontos és a kevésbé fontos szabályokat egyaránt, vagy eltekintve ettől, a pozitív jogban a jogértelmezés/alkotmányértelmezés egységes elvek szerinti kánonjával lehet alkalmazni a jogi szabályokat. „Pusztán attól a felesleges közhelytől kíván megszabadulni [ti. Jakab elmélete], mely szerint a jogelvek sajátos logikai szerkezettel bírnak. Ez a közhely azért felesleges, mert az általa magyarázott jelenségek másként (ti. a hagyományos szabályparadigma révén)

is magyarázhatók. Ennélfogva csak feleslegesen és szükségtelenül bonyolítjuk vele a magyarázatot.” (342. oldal)

Hasonló szemlélettel jut el a szerző a harmadik fejezet utolsó részében a közjog és a magánjog megkülönböztetésének haszontalanságáig. Ahogy a szabályok és a jogelvek közötti különbségtételt öncélúnak tartja, úgy a közjog és a magánjogi közötti különbségtételnek sem látja igazolható indokát. A szerző elfogadja, hogy egyes közjogi és egyes magánjogi szabályok között persze vannak különbségek, még arányai-ban is tulajdoníthatunk egyes jellemzőket inkább a közjogi szabályok sajátjának, míg más jellemzőket inkább a magánjogi szabályok sajátjának, de ugyanúgy, ahogy a norma szerkezetében nem látható a különbség a jogszabály és a jogelv között, a közjog és a magánjog közötti különbségek sem általánosíthatók pusztán jogi érvek alapján. A szerző – egyébként egész könyvében – nagy jelentőséget tulajdonít a társadalmi, politikai, gazdasági vagy kulturális környezetnek, és itt is azt jegyzi meg, hogy mindentől függetlenül a különbségtétel számos szempontból lehet hasznos, mivel jól bevált és meggyökeresedett tézis ez a jogi diskurzusban. Pusztán jogi érveléssel azonban nem igazolható a közjog és a magánjog elválasztása.

Összefoglalva: a könyv harmadik fejezete arra hív fel, hogy egyes, nagy erővel vitatott, megosztó, ám az alkotmányelméleti diskurzusban mégis népszerű téziseket tegyünk félre, és koncentráljuk az elméleti, dogmatikai és gyakorlati szinten egyaránt jól magyarázható alkotmányos követelményrendszerre. Jakab András az európai alkotmányjog nyelvét közös nyelvként képzei el, amelyet különböző dialektusokban bár, de egységesen használnak Európa népei.

Jakab integrációpárti attitűdje végigkíséri a könyvet. Az európai integrációnak az alkotmányos rend megőrzését biztosító, annak katalizátoraként működő alapvető szerepéről nemcsak azokban a fejezetekben, alfejezetekben szól, amelyek kifejezetten az európai uniós alkotmányos keretéről szólnak, hanem mindenütt. Ezzel a szemlélettel pedig ellenétesek az olyan tanok, mint az államtudomány, a joglépcsőelmélet vagy a közjog és a magánjog elválasztásának kanonizálása, amelyeket a civil jog és a *common law* vagy a német és francia jog nem tudhat egyaránt magáénak. Az európai alkotmányjog nyelvének fogalmi készletében tehát haszontalanok az alkotmányosság olyan megalapozó tézisei, amelyeket nem tudhat minden európai alkotmányos jogállam magáénak. Bár a szerző jogásként az indokolásában szinte kizárólag fogalmi-dogmatikai, logikai érvekkel magyaráz, sokszor mégis erősebben hat az olvasóra az érvek mögött meghúzódó, egyébként nem titkolt jogpolitikai szándék, mint a fogalmi-logikai magyarázat.

## A második részhez

Ismertetésem fókuszába, ahogy ígértem, a kötet első és második fejezetét helyezem. A második rész az alkotmányos fogalomkészlettel foglalkozik, ám itt azokról a tételekről olvashatunk, amelyek építő jellegűek az európai alkotmányjogi nyelv számára.

A „B” rész a „javasolt szókészlet mint a különböző kihívásokra adott válaszok történeti mozaikja” címet viseli. A szerző a szuverenitás fogalmával kezdi az értekezést.

Az állami szuverenitás fogalmának mai használata álláspontja szerint revízióra szorul az alkotmányjogi, alkotmányelméleti diskurzusban. A szuverenitást a szerző annak történetiségében mutatja be, és arra koncentrál, hogy az angol, a francia, a német vagy a magyar szuverenitáselméletek milyen történeti kontextusban milyen történeti válaszokat adtak. Jakab hangsúlyozza, hogy a szuverenitás sohasem jelentett konkrét és korlátlan főhatalmat, hiszen így vagy úgy, mindig megjelentek bizonyos korlátok. A parlamenti szuverenitás, a népszuverenitás, az államszuverenitás vagy az alkotmány szuverenitása mind-mind olyan koncepciók, amelyek a tényleges hatalmat jogias struktúrákba terelik.

Az állam mint faktuális, alkotmány előtti tényező elvetése összefügg az állami szuverenitás korlátlanságának lehetetlenségével. Annak ellenére, hogy az egységes szuverenitás doktrínája ma is uralkodó az alkotmányelméletben, Jakab szerint ez inkább hagyomány, mint tényleges szükséglet. Az egységesedő Európában, az egységes alkotmányjogi diskurzus kialakításánál pedig egyenesen hátráltató tényezők lehetnek ezek a becsontosodott, ám minden állam, minden közpolitikai tényező és minden alkotmányelmélettel foglalkozó fejében kis túlzással mégis kicsit mást és mást jelentő fogalmak. A szuverenitásfogalom „csodafegyverének” (98. oldal) összetételét, gyártását és használatát tehát a szerző szerint át kell gondolni annak érdekében, hogy az az európai egység, az integráció erősödését szolgálja.

A második fejezet a jogállamiságról szóló diskurzussal folytatódik. A jogállamiság szakítópróbája az alkotmányelméletben és persze az alkotmányos gyakorlatban egyaránt a terrorizmus problémaköre. Általános, tehát nem rendkívüli jogrendben mi az alkotmányos reakció a terrorizmusra? Meddig terjedhet az alapvető jogok korlátozása (a limitáció), illetve mennyiben van szükség különleges jogrend bevezetésére és az alapvető jogok derogációjára? Jakab András válasza egyértelmű. A jogállamiság, az alapvető jogok védelmére és a hatalom korlátozására vonatkozó alkotmányos garanciák olyan fontosak az európai alkotmányos rend, a béke, a biztonság és a jólét szempontjából, hogy minden helyzetben ragaszkodnunk kell a kormányzati intézkedést bár megkötő, ám a visszaélést és az embertelenséget (az alapvető jogok aránytalan sérelmét) megakadályozó válaszokhoz. Nem vitás, hogy lehetnek olyan esetek, amikor a jogállami válaszok nem hatékonyak vagy egyenesen veszélyeztetik a biztonságunkat. Ebben az esetben megengedhetőek a jogon kívüli, esetleg nem is racionális válaszok. Aki kilép a jog szerint adható reakciók köréből (pl. megkínoz egy feltételezett terroristát, hogy információhoz jusson), annak viszont vállalnia kell a jogellenes tetteinek következményeit. Ez hamis gyanú vagy sikertelen kísérlet esetében lehet börtönbüntetés, siker esetében (ha a személy megakadályozza így a terrortámadást) lehet kegyelem, felmentés a tett következményei alól. Jakab András szerint az alkotmányos rend azonban nem gyengülhet el a terrorista fenyegetés miatt, mert az alkotmányos rend elgyengülése sokkal nagyobb veszélyt jelent az emberek számára, mint azt rövid távon gondolnánk és tapasztalnánk.

A második fejezet következő nagy témája az európai alkotmány, az Európai Alkotmány sorsa. Jakab András határozottan képviseli írásában azt az álláspontot, amely szerint szükséges egy klasszikus értelemben vett alkotmány Európának, az Európai Uniónak. Véleménye szerint a béke és biztonság megteremtésének útja az egységes Európa megteremtésének útja, ennek sikeréhez pedig közös alkotmányosságra és demokráciára van szükség. A demokratikus deficit, amelyet oly gyakran rónak fel az Európai Uniónak, Jakab szerint csökkenthető. Konkrét javaslatai szerint szerződésmódosításra sincs szükség ahhoz, hogy a demokratikusan választott Európai Unió Parlamentjének nagyobb szerepe legyen a jogalkotásban, illetve a köznyelvben az Európai Unió kormányának titulált Bizottság tagjainak felelősségét a Parlament felé növelni tudjuk. A szerződésmódosítást azért fontos kiküszöbölni, mert ahhoz az összes tagállam konszenzusa szükséges, amit nehéz megteremteni egy demokratikusabb, így az intézményi döntéshozatali folyamatokat tekintve korlátozottabb, de mégis a döntések hatását tekintve erősebb Európai Unió létrehozása érdekében.

Az Európai Unió tagállamai és az Európai Unió kapcsolatát illetően a politika és a jog szintjén is igen eltérő elképzelések élnek, uralkodó álláspontról a szó szoros értelmében talán nem is lehet beszélni. Jakab András pozíciója a nép–nemzet–nemzetiség–nemzetállam–Európa „csataterén” igen határozott, biztosnak tekinthető. Jakab folyamatosan hangsúlyozza a sorok között is, hogy az alkotmányjogi koncepciók adott térhez és időhöz kötöttek, és bármily csábító is a régi, jól megszokott megoldás, minden időpillanatban felül kell vizsgálni az alkalmazandó tételek tényleges alkotmányos igazolhatóságát és hasznosságát. A hasznossághoz Jakabnál nem csupán a dogmatikai vagy elméleti hasznosság járul hozzá, hanem akár ennek hiányosságai ellenére a társadalmi, alkotmányos kultúrát építő vagy akár gazdasági hasznosság is. Jakab András javaslata az, hogy az Európai Unió, az európai alkotmány, az európai demokrácia, az európai parlamentarizmus olyan pozitív jelentéssel bíró szavak legyenek az európai alkotmányjog nyelvében, amelyek dinamikus fejlődést ígérnek.

Az *Alkotmánybeli nemzetfelfogások és Európa vegyes etnikumú társadalmi* című részben Jakab András a múlt történelmi tapasztalatait a jelen igényeivel és realitásaival összekapcsolva jut arra a következtetésre, hogy sok európai uniós tagállam olyan nemzetállami ideákhoz ragaszkodik, amely ideák a valós tényektől sokszor független, tudatos és sokszor irányított diskurzusok keretében fejlődtek és váltak meghatározóvá. Ezen diskurzusok közül sok azonban a békére és biztonságra, a gazdasági fejlődésre nézve káros, rossz hatású volt. A szerző azt javasolja tehát, hogy gondoljuk át kritikusan: érdemes-e azokat az ideálokat az alkotmányjog nyelvében tovább ápolni, amelyek visszavetik a XXI. században megjelenő ismerős vagy újszerű konfliktusok megoldását. Az igen terjedelmes értekezés megállapításai között az olvasható, hogy problémát jelent az etnikai sokszínűség a modern állam számára akkor, ha az állam nemzetállamként definiálja magát. Egyik európai alkotmány sem fogadott el általánosan alkalmazható megoldást. A bevándorlókkal kapcsolatban az asszimilációs elképzelés a legerjedtebb, az őshonos kisebbségekkel szemben pedig általában a kollektív jogok biztosítása a bevett út az európai alkotmányokban. Az Európai Unió felfogása

Jakab András szerint leginkább a belga modellhez áll közel, amely azt tartja, hogy külön nemzetek élhetnek együtt békésen egy államban.

Jakab András fontosnak tartja, hogy legyen erős identitástudata az egy államhoz, akár a tagállami, akár az uniós politikai közösséghez tartozó személyeknek, ám a fentieknél sokkal jobbnak tartja a svájci vagy az amerikai példa eredményeit. Európára általában adaptálhatónak tartaná a modellt, amelyben a személyek nemzetiségüktől függetlenül nagy meggyőződéssel tartják magukat svájcinak vagy amerikaiak egy egyébként nemzetiségi szempontból teljesen sokszínű államban.

### Az első részhez

A könyv első része az alkotmányjogi érvelés szabályairól szól. A jogot, így az alkotmányjogot is nemcsak meghatározott eljárási rendben fogadják el az egyes tagállami és európai uniós alkotmányos intézmények, hanem az alkalmazás alapjául szolgáló értelmezésnek is sajátos szabályai vannak. Ahogy Jakab a bevezetőben írja, ezt a könyvet az különbözteti meg más könyvektől, hogy a szerző a legnagyobb hangsúlyt arra helyezi, hogyan lehet értelmezni és egységes nyelvként kezelni a meglévő szó-készletünket. A módszertani érdeklődés áll tehát a könyv fókuszában. Jakab szerint azzal, hogy leírunk egy adott fogalmat és az ahhoz tartozó értelmezést, tulajdonképpen előírjuk, hogy a jogalkotó „termékét” hogyan indokolt használni. Minden előírás igazolásra szorul, tehát meg kell magyarázni, hogy miért így vagy úgy értjük és alkalmazzuk az egyes alkotmányelméleti fogalmakat, amelyek aztán az alkotmányjogot, az alkotmányjog értelmezését is meghatározzák. „Az *alkotmányelmélet* feladata, hogy egy *nyelvet* [kiemelés az eredetiben] javasoljon az alkotmányjogról folyó diskurzus számára.” (19. oldal) Jakab úgy látja, hogy az alkotmányjogi érvelés a jogi érvelés egy típusa, amely abban különbözik más jogi érvelésektől, hogy csak az alkotmányra alapozza az eset megoldását.

A szerző alapállása, hogy a jog maga azért hasznos, mert képes objektív, kiszámítható keretek közé terelni a konfliktusok megoldását, a vitás kérdések rendezését. Azt állítja, hogy az objektív teleologikus, tehát objektív céltételezett értelmezési módszer az, amely leginkább szolgálja ezt a célt. Az egyes klasszikus értelmezési módszerek áttekintését követően a szerző elérkezik a jogi kontextuson túli érvekhez, és ezek közé sorolja a norma objektív célja szerinti érvelést. A norma objektív célja álláspontja szerint vagy levezethető a szövegből, vagy pedig a szöveg alapján, absztrakt módon vezethető le. Hogy mi is az objektív cél, annak meghatározása Jakab szerint a jogtudósok és a jogalkalmazók, a bírók értelmezési feladata.

Az alkotmányjog fogalmi rendszerének alapjait szintén az első részben határozza meg a szerző. Itt a fogalmi jogtudomány védelmében érvel. Azt javasolja, hogy alapvetően érdemes megtartani és ápolni a jog fogalmi rendszerét. A fogalmi jogtudománynak nem kell azt jelentenie, hogy az elemzés nem vesz tudomást a jog társadalmi, gazdasági környezetéről. A fogalmi jogtudomány a jog fegyvelmezett és kiszámítható, előre definiált fogalmakkal rendelkező nyelven adja elő a problémát, a szabályozandó

jelenséget és az arra vonatkozó normatív előírásokat. A „nem kifizetődő”, „erkölcstelen” vagy „hatékony” kifejezések Jakab szerint azért nem használható érvek a jogi diskurzusban, mert az állam azok tartalmát így, „meztelenül” nem képes igazolni, meghatározni a jog meglévő szókészletével. Az alkotmányos demokrácia szabályai pedig mindenképpen azt diktálják, hogy az állami kényszer csak olyan normák követésének kikényszerítésére szolgálhat, amelyek mögött racionális, tehát elvileg mindenki számára belátható érvek állnak. A fenti fogalmakat például átfordíthatjuk a jog nyelvére, hiszen „jogtalan” lehet sok esetben, ami nem kifizetődő, erkölcstelen vagy nem hatékony. A lefordított, így a jogi fogalmi szabályok közé szorított tartalom jogalkotói és jogalkalmazói, végső soron a bírók által kialakított egységes értelmezés által válik a normatív szabályrendszer részévé. „Ez nem valamiféle öncélú rendszerimádat, hanem a jogbiztonságból származó követelmény, hiszen egy részletesen és rendszeresen kidolgozott jogi fogalmi rendszer kiszámíthatóbbá teszi a jogalkalmazást. Sőt, továbbfűzve a gondolatot: maga a jogbiztonság sem öncélú követelmény, hanem a kiszámíthatóság révén a társadalom (illetve a gazdaság) hatékony működését szolgálja.” (74. oldal)

A jogtudományi fogalmi dogmatika kéz a kézben fejlődik a jogalkotással, a közigazgatási és a bírósági jogalkalmazással. A kiszámítható fogalmi rendszeralkotás éppen ezeknek a feladatoknak a racionális elvégzését segíti. Jakab András felhívja a figyelmet arra, hogy a fogalmi jogtudománynak a hasznossága mindezek miatt megkérdőjelezhetetlen, de fontos az, hogy a dogmatikai mélyelemzések során ne vesszen el a tevékenység célja, végső soron az objektív teleologikus jogértelmezés. A társadalom és gazdaságszervezés ugyanis a tudati tevékenységgel kezdődik. Ha valamiről az uralkodó álláspont azt tartja, hogy az „x” – írja Jakab –, akkor az „x”, és ehhez képest lehet kialakítani a szabályozást. Természetesen állandó kritika tárgya lehet az, hogy az „x” valójában nem „y”-e, a kritika győzedelmeskedhet is meggyőző ereje által, és ha az uralkodó vélemény „y”-ba fordul, akkor a szabályzás alapjául is ezt a tudati megállapítást kell venni.

## Összefoglalás

Jakab Andrásnak a Nemzeti Közszolgálati Egyetem kiadásában megjelent monográfiája az alapvető alkotmányelméleti kérdések széles körének átfogó igényű tárgyalása, egységes szemlélete, a hivatkozott szakirodalom rendszerezettsége és gazdagsága, az áttekintést segítő összefoglaló táblázatai miatt alkalmas tankönyv az NKE hallgatói számára. Olyan tankönyv, amely az „európai nemzet” és a közös európai alkotmányjogi nyelv életképességét hangsúlyozza, amely a népek, nemzetek és államok közötti, európai uniós együttműködésre nevel. Olyan tankönyv, amely az államot és a közigazgatást az alkotmány, az alkotmányosság fogalmi keretei között képzelel el, a jogállamiság értékeit hangsúlyozza, a magyar alkotmányosságot az európai, nyugati típusú alkotmányosság modelljéhez illesztve.

Jakab András, ahogy ezt a könyvben több ponton is hangsúlyozza, fontos gondolatformáló szerepet tulajdonít az alkotmányelmélet művelőinek. Az „európai alkotmányjogi nyelv” fogalmának a bevezetése is olyan nem titkolt célokra tör, hogy befolyásolja először az alkotmányelméleti, majd az alkotmányjogi, így végül a politikai és a társadalmi diskurzust. A szerző azt szeretné, ha egyes fogalmakat, szavakat, szókapcsolatokat az objektív teleologikus jogértelmezés során gyakrabban használnánk, más szavak, fogalmak használatát elvetnénk, és sokat egy kicsit más tartalommal értenénk, mint ahogy az most uralkodónak mondható. Minden javaslata mögé magyarázatot illeszt, és ezek a hol mélyebb, hol felületesebb magyarázatok – amelyek természetesen részleteiben is tudományos vita tárgyát képezik – igyekeznek rámutatni arra, hogy az alkotmányelmélet közismert és népszerű tételei ma hogyan igazolhatóak. Jakab András monográfiája szerint a társadalom- és gazdaságszervezést az emberi jogok tiszteletben tartásával, az önkényes hatalomgyakorlás megakadályozásával, tehát a kiszolgáltatottság kiküszöbölésével és az önszerveződés lehetővé tételével, az állam és az európai együttműködés alkotmányos alapokra helyezésével lehet megvalósítani. Mindezt pedig a folyamatosan fejlődő európai alkotmányjogi nyelven lehet intézményes keretek között megbeszélni.